

УДК 314.74 (045)

Давидюк Л.П.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ВКЛЮЧЕННЯ УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАПРЯМОК

У статті досліджено характерні риси міграції робочої сили з України до країн Європейського Союзу в умовах глобалізації. Розкрито основні чинники, які спонукають українців мігрувати до країн європейського континенту. Проаналізовано участь України в міграційних процесах в європейському напрямку: за країнами, статтю, віком, галузями зайнятості мігрантів, регіональному розрізі. Визначено місце України у «відпливі інтелекту» до європейського ринку праці. Крім негативних чинників української трудової еміграції робочої сили, зазначаються і позитивні чинники включення в загальноєвропейський ринок праці. Основним результатом дослідження є висновок про необхідність реформування системи регулювання ринку праці України в умовах інтеграції до Європейського Союзу в напрямку імплементації відповідних законодавчих норм ЄС. Такий підхід дозволить максимально використати позитивні наслідки української міграції в сучасних умовах.

Ключові слова: міграція робочої сили України, глобалізація, чинники міграції, європейська інтеграція, Європейський Союз, «відплив інтелекту»

Давидюк Л.П.

ВКЛЮЧЕНИЕ УКРАИНЫ В МЕЖДУНАРОДНЫЕ МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ: ЕВРОПЕЙСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ

В статье исследованы характерные черты миграции рабочей силы из Украины в страны Европейского Союза в условиях глобализации. Раскрыты основные факторы, побуждающие украинских мигрантов мигрировать в страны европейского континента. Проанализированы участие Украины в миграционных процессах на европейском направлении: по странам, полу, возрасту, отраслями занятости мигрантов, по регионам. Определено участие Украины в «утечке мозгов» на европейский рынок труда. Кроме негативных факторов украинской трудовой эмиграции рабочей силы, указываются и положительные факторы включения в общеевропейский рынок труда. Основным результатом исследования является вывод о необходимости реформирования системы регулирования рынка труда Украины в условиях интеграции в Европейский Союз в направлении имплементации соответствующих законодательных норм ЕС. Такой подход позволит максимально использовать положительные последствия украинской миграции в современных условиях.

Ключевые слова: миграция рабочей силы Украины, глобализация, факторы миграции, европейская интеграция, Европейский Союз, «утечка мозгов»

Davydyuk L.

INCLUSION OF UKRAINE TO INTERNATIONAL MIGRATION PROCESS: EUROPEAN DIRECTION

The article investigates characteristics of labor migration from Ukraine to the European Union in the context of globalization. The main factors that determine the motivation for Ukrainian migration to the European Union are reflected in the article. The article analyzes the migration flows from Ukraine to the European Union by the following classification criteria: sex, age, employment migrants regions. In the article are defined the role of Ukraine in the «brain drain» to the European labor market. Except of the negative side, the article also shows the positive aspects of Ukrainian integration into the European labor market. The main result of the study is the conclusion concern the necessity to reform the Ukrainian system of labor market regulation such a part of general process integration of Ukraine to the European Union. The article stipulates that Ukraine needs to adopt own system of labor laws to the European Union standards. Proposed in the article approaches will provide the positive results for Ukraine from process of labor migration in the modern world.

Keywords: labor migration, globalization, migration factors, European integration, the European Union, «brain drain»

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу як потужного інтеграційного об'єднання пов'язане з бажанням досягти високих стандартів життя населення, побудувати сучасні, засновані на принципах свободи та демократії, політичні та соціально-економічні інститути держави, стати рівноправним учасником світогосподарських відносин. Це визначає напрямок та конкретний зміст економічних, політичних та інституціональних реформ в країні. Україна фігурує також у складі світової міграційної системи як країна походження, транзиту та прибуття мігрантів. Разом з тим реалізація курсу щодо набуття членства в ЄС вимагає системного розуміння чинників, причин та наслідків міграційних процесів для оптимального функціонування національного та європейського ринків праці. У контексті вище мовленого вкрай важливим для України є оцінка та аналіз провідних тенденцій та особливостей міграції українців до країн ЄС.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми трудової міграції розглядаються у працях багатьох учених. Так, у роботах П.Кругмана, П.Стокера, Дж.Саймона, С.Кастла, В.Кларка, В.Хьюго, М.Тодаро, К.Макконнелла, О.Тоффлера знайшли відображення проблеми управління міграційними потоками. З'ясуванню теоретичних проблем міграційних процесів та їх кількісній оцінці присвячені наукові розробки вчених країн СНД – Ж.Зайончковської, Т.Заславської, А.Кирєєва, Г.Овчиннікова, І.Цапенко. Окремі соціально-економічні аспекти міграційних процесів досліджені українськими вченими: В.Будкіним, О.Гришною, М.Долішнім, Ф.Заставним, Б.Лановиком, Е.Лібановою, О.Малиновською, Т.Петровою, О.Позняком, А.Поручником, М.Романюком, А.Румянцевим, В.Савчуком, С.Сіденко, А.Філіпенком, О.Хомрою, І.Школою та ін.

Зазначеними науковцями здійснено значний внесок в розробку теоретичних проблем формування, функціонування та регулювання світового та національних ринків праці, причин виникнення та інтенсифікації процесів трудової міграції. Проте питання включення України до ринку праці ЄС з метою розробки перспективних напрямів регулювання національного ринку праці залишаються мало дослідженими. Вищезазначене визначає актуальність обраної теми.

Цілі статті є з'ясування характерних особливостей міграції робочої сили з України до країн Європейського Союзу. Проводячи таке дослідження, ми виходили із наступних основних завдань: з'ясувати специфіку та характерні риси трудової міграції з України до країн ЄС; визначити позитивні і негативні наслідки міграції українців до країн ЄС; проаналізувати структуру українських міграційних потоків на європейському напрямку; обґрунтувати необхідність вдосконалення національного законодавства та імплементації міжнародних правових засад у контексті регулювання ринку праці України в умовах євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна та ЄС сьогодні тісно пов'язані міграційними відносинами, що є віддзеркаленням глобалізаційних процесів. Країни ЄС потребують залучення іноземної робочої сили, а працівники-мігранти мають можливість отримати відносно більш високооплачувану роботу в цих країнах. Одним з найбільших донорів робочої сили для європейських країн є Україна. Так, за офіційною статистикою серед 4,5 млн. українців, які виїхали за кордон на заробітки, в країнах Європейського Союзу перебувають орієнтовно близько 1 млн. 700 тис. осіб [4].

Зростання чисельності українських трудових мігрантів на європейському напрямку відбувається з декількох причин: по-перше, за рахунок розширення ЄС, тобто набуття членства країнами Центральної та Східної Європи; по-друге, різкого скорочення народжуваності та старіння населення (так, як в 2012 р. населення працездатного віку країн ЄС (15-64 роки) становило 335,6 млн. осіб, то у 2060 р., за

прогнозом, нараховуватиметься лише 290,6 млн працездатних європейців. Іншими словами, співвідношення чисельності непрацездатних осіб старшого віку до чисельності працездатного населення становило у 2012 р. 6,8 %, а в 2060 р. зросте до 52,6 % [14]); по-третє, через економічне зростання у провідних країнах підвищуватиметься попит на висококваліфіковану, кваліфіковану та некваліфіковану робочу силу; по-четверте, завдяки ліберальному міграційному законодавству; по-п'яте, наявності чисельних етнічних громад, які сприяють легальній і нелегальній міграції своїх співвітчизників; по-шосте, привабливій матеріальній оцінці трудової діяльності мігрантів[1; 3, с. 475].

Транзитне та близьке до країн ЄС географічне розташування України, розвиненість транспортної інфраструктури є одним із важливих чинників трудової міграції в європейському векторі. В цій площині Україна виступає як країна-транзит, як країна-реципієнт та як країна-донор робочої сили.

Потоки трудових міграцій українців мають доволі чітку географічну спрямованість – переважно вони направлені до найближчих країн або більш віддалених країн, але з привабливішими умовами. Основними країнами-реципієнтами української робочої сили на європейському континенті є Польща(18,7%), Чеська Республіка (16,9%), Італія (8,5%), Іспанія(4,5%), Португалія (3,8%), Німеччина (2,4%), Словаччина (2%), Угорщина(1,9%), в яких існує ліберальний режим щодо мігрантів. У той же час існують суттєві законодавчі та ментальні перешкоди щодо в'їзду у такі розвинені країни Західної Європи як Великобританія, країни Бенілюксу, Скандинавські країни [5;].

Водночас існують суттєві відмінності в напрямках зовнішніх трудових міграцій українських чоловіків та жінок. Так, жінки переважають серед мігрантів до Італії, Іспанії та Угорщини. Серед працюючих у Польщі, Чеської Республіки більшість складають чоловіки. Гендерна структура заробітчан з України до Німеччини та Португалії відповідає загальним тенденціям розподілу трудових мігрантів за статтю(рис.1.)[2].

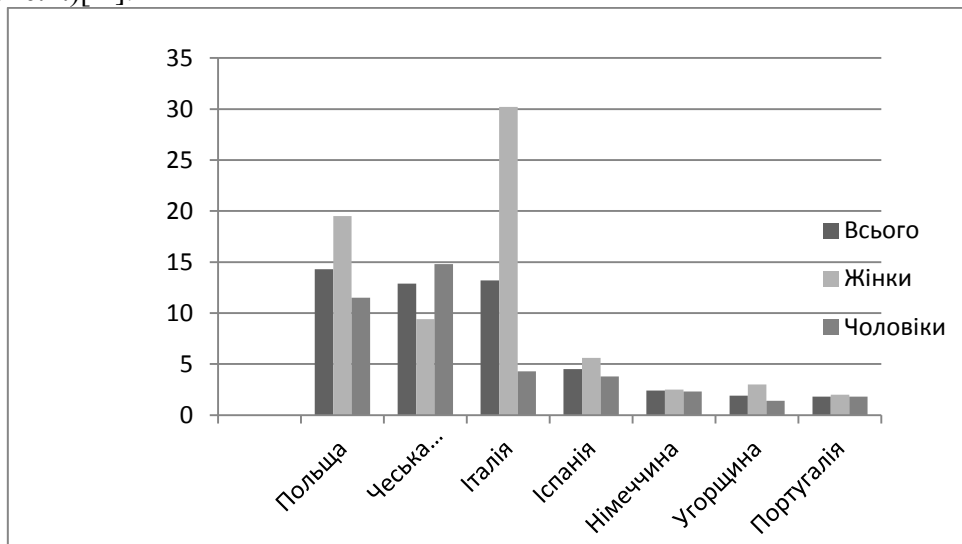

Рис.2 Трудові мігранти за країнами перебування та статтю, % [9]

Простежуються також і регіональні особливості української міграції. Переважну більшість трудових мігрантів у країнах ЄС (57,4 % від загальної кількості) становлять вихідці із західних регіонів України. Це пояснюється їх сусідством з багатьма європейськими державами. Лідером за кількістю трудових мігрантів є Закарпатська область. Найбільшою країною-реципієнтом для закарпатців стала Чехія. Жителі Чернівецької, Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської обирають Польщу

Угорщину та Італію; Рівненської та Волинської – сусідню Білорусію та Польщу. Натомість населення східних регіонів України демонструє низький рівень участі у міграційних процесах до європейських країн. Воно традиційно тяжіє до Російської Федерації [5].

Істотні відмінності має віковий розподіл трудових мігрантів за країнами перебування. Зокрема, українських трудових мігрантів віком 25-34 роки найбільше зосереджено у Чеській Республіці (36,1 % від загальної кількості в країні). В Іспанії, Португалії, Угорщині, Італії серед мігрантів переважають особи віком 35-49 років, відповідно – 69,6%, 59,3 %, 53,2 % і 49,8%. Особи передпенсійного віку найбільше представлені серед трудових мігрантів в Італії (20,7 %) та Польщі (13,9 %), найменше – в Португалії (5,9 %). Молодь 15-24 років мало представлена серед трудових мігрантів, які працюють в Іспанії (4,8 %) та Італії (6,7 %), тоді як в інших країнах Європи – Франції, Великобританії, ФРН від 11,9 до 16,1 % [8, с.128].

Важливою віковою особливістю є те, що більшість трудових мігрантів у віці 25-49 років вже мають певний досвід роботи та кваліфікацію, зберігають високий рівень працездатності. Звертає на себе увагу той факт, що чоловіки починають активно залучатися до трудових міграцій з 25-річного віку, тоді як жінки – з 30-річного. Натомість, якщо чоловіки по досягненні 50-річного віку різко знижують міграційну активність, то серед жінок і в передпенсійному та молодшому пенсійному віці спостерігається доволі високий рівень участі у трудових міграціях. Це пояснюється тим, що мігранти-чоловіки зайняті переважно важкою фізичною працею, тоді як жінки – роботами, котрі не потребують значних фізичних зусиль [9].

Найпоширенішими сферами економічної діяльності трудових мігрантів з України є будівництво (46%), домашнє господарство (18%), сільське господарство (11 %) та торгівля (9%) (див. рис.1).

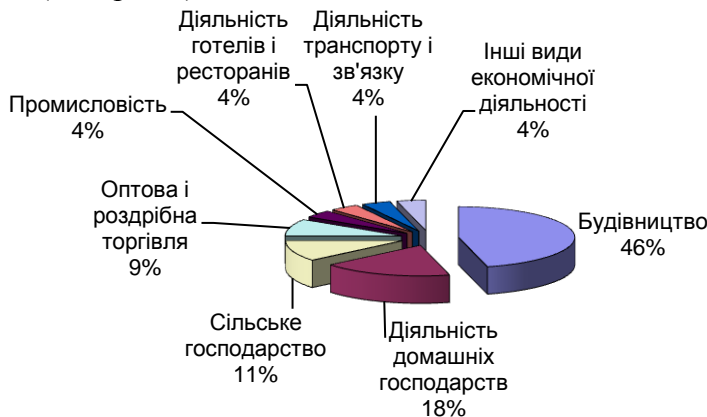

Рис.2 Основні форми зайнятості українських трудових мігрантів за галузями діяльності,% [9].

Слід відзначити, що у багатьох країнах-членах ЄС новою тенденцією в сфері зайнятості є масове поширення форм нестандартної зайнятості: зайнятість на умовах неповного робочого часу, повна зайнятість за умов гнучких форм організації робочого часу, надомна праця, праця за викликом, дистанційна зайнятість, позикова праця (лізинг персоналу, аутстафінг персоналу, аутсорсинг персоналу), неформальна зайнятість тощо. Кількісному і якісному зростанню нетипових форм сприяло прийняття у 2008 році Директиви ЄС про працю в агентствах тимчасової зайнятості № 2008/104/ЄС [2].

Важливим чинником, який прискорює динаміку міграційних процесів з України до ЄС, є міграційна політика приймаючих країн. Так, після повоєнного

територіального поділу чисельні етнічні общини, які залишилися проживати на територіях інших держав, сприяють легальній і нелегальній міграції своїх співвітчизників. Відомо, що для набуття жителям Закарпаття громадянства Угорщини необхідні мінімальні умови: несудимість, базове знання угорської мови чи угорське походження [3, с.476].

У Польщі власники „карти поляка”, яку отримують за наявності польського коріння, працюють без додаткових дозволів і можуть займатися підприємництвом, здобувати вищу освіту. З 2006 року громадяни України, Білорусі та Росії отримали право на тимчасове працевлаштування у Польщі (до 6 місяців упродовж року) без спеціальних дозволів. У 2014 році набув чинності новий закон про іноземців, відповідно до якого дозвіл на проживання на польській території одночасно означатиме й дозвіл на працевлаштування [6, с.140].

Одним із пріоритетів міграційної політики європейських країн є «імпорт інтелекту». У 2008 р. Єврокомісія схвалила два проекти директив щодо залучення кваліфікованих працівників. Відповідно до першої, передбачається допуск висококваліфікованих мігрантів в ЄС через «блакитну карту», яка надає ряд соціально-економічних прав і гарантій. Іншою директивою спрощується та прискорюється процес отримання дозволу на роботу та право на проживання. З років незалежності щорічна інтелектуальна міграція з України налічує приблизно 95,4 тис. фахівців, тобто мігрує кожний 25-26 спеціаліст з вищою освітою. Протягом 1991- 2012 рр. з України емігрували 1084 осіб з науковим ступенем. Найчастіше українські вчені виїжджали до США – 420 осіб, менше до Німеччини загалом 251 та Польщі 52 особи. Лише в 2012 р., у перший рік імплементації європейського законодавства про «блакитні картки», їх отримали близько 150 українців, з яких 109 осіб оселилися в ФРН [7]. Одним із дієвих каналів поповнення інтелектуальних ресурсів країн європейського континенту за рахунок освічених і талановитих іммігрантів є навчальна міграція. Із певним часовим лагом її також можна розглядати як трудову, оскільки більшість зарубіжних країн останніми роками запровадили привабливі правові засади для виходу на ринок праці іноземців-випускників, надаючи їм можливість працевлаштування за отриманою в країні перебування спеціальністю без будь-яких додаткових дозволів. Колишні іноземні студенти, які завершили навчання, становлять до третини отримувачів «блакитних карток». Чисельність українців, які здобувають освіту за кордоном в європейських навчальних закладах, швидко зростає. З початку ХХІ ст. кількість українських студентів зросла в Польщі у 6 разів, в Чехії – в 22,5 рази, в Італії – в 45 разів, в Іспанії – в 152 рази. Особливо стрімко вона зростала в країнах, де внаслідок трудової міграції українців сформувалися численні діаспори та склалися потужні міграційні мережі. Важливим фактором, який поживляє трудову міграцію української молоді, є бажання отримати високоякісну освіту у зарубіжних навчальних закладах. Це у майбутньому дозволить їм підвищити рівень конкурентоспроможності на європейському ринку праці[7; 11].

Варто зазначити, що не всі українські науковці, які від'їжджають до країн ЄС працюють за фахом. Лише п'ята частина українських інтелектуальних мігрантів влаштовується за тією спеціальністю за якою вони працювали на батьківщині .

Головним чинником української міграції до європейських країн залишається приваблива матеріальна оцінка трудової діяльності. Так, середньомісячний заробіток одного трудового мігранта в Європі становить в середньому 930 доларів. Це майже в сім раз більше, ніж отримує один штатний працівник, зайнятий в народному господарстві України (130 доларів США). Щомісячна середня заробітна плата мігранта становить у Німеччині –1798 доларів, у Чеській Республіці – 1137 та Італії – 969, а найменше – у Польщі 560. Оскільки оплата праці навіть некваліфікованих робіт у

країнах Європейського Союзу є в рази вищою в порівнянні не тільки з Україною, а й з країнами СНД, можна припустити, що після спрощення візового режиму між Україною та ЄС, кількість мігрантів збільшиться. Інфляційні процеси негативно позначилися на купівельній спроможності українців і призвели до зменшення їх реальних доходів. З цієї точки зору, доходи отримані в іноземній валюті за кордоном, стають ще більш привабливими [13; с.10].

Враховуючи політичні події, які відбуваються в Україні, можна прогнозувати зменшення кількості мігруючих українців до Росії. Особливо це стосується мігрантів із західних областей, і як альтернативу вони обиратимуть країни Європейського Союзу. Цьому сприятиме і обіцяне спрощення візового режиму. Внутрішня політична ситуація суттєво вплинула на функціонування каналів нелегальної міграції через Україну до ЄС. Кількість затриманих за незаконне перетинання державного кордону збільшилася на 13%. Найбільша активність нелегальної міграції існує поза пунктами пропуску на кордонах з країнами ЄС [9].

Міграція української робочої сили до країн ЄС характеризується низкою і позитивних результатів. По-перше, заробітчани отримують роботу, по-друге, зменшується напруга на вітчизняному ринку праці, і, по-третє, їхні грошові перекази збільшують валютні надходження країни. Так, міграційні перекази, що надійшли в 2014 році становили 6,5 млрд. дол. Щоправда, це на 24% менше порівняно з 2013 р. Проте співвідношення обсягів грошових переказів до ВВП через девальвацію гривні та зниження економічної активності збільшилося до 4,9% (у 2013 р. становило 4,5%) [11]. Обсяги переказів з-за кордону у 2010-2014 роках представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Обсяги приватних грошових переказів із-за кордону

Рік	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяги грошових переказів, млн. дол.	5862	7019	7526	8537	6489
Обсяг грошових переказів у % до ВВП	4,1	4,1	4,1	4,5	4,9

*узагальнено за даними Національного банку України [11]

З країн Європейського Союзу у 2014 році надійшло 1,9 млрд. дол. США, що на 1,2% менше, ніж у попередньому році. Частка країн ЄС у загальному обсязі грошових переказів в Україну становила майже 35%. Найбільше грошових переказів в Україну надійшли з Німеччини, Греції, Кіпру, Великобританії та Італії. Провідне місце у цих транзакціях обіймає Німеччина (5,9% від загального обсягу) [11].

Перекази заробітчани покращують умови життя родин мігрантів, що, в свою чергу, підвищує їхній платоспроможний попит на українському товарному ринку. Проте більшість надісланих коштів витрачається на споживання, і лише у поодиноких випадках інвестується у розвиток приватного бізнесу.

Висновки. Таким чином, тенденції, що склалися на національному ринку праці, свідчать про те, що Україна є активним учасником європейського ринку праці. Україна виступає як країна-транзит, як країна-реципієнт та як країна-донор робочої сили. Європейський напрямок є пріоритетним в комплексі міграційних потоків з України. Найбільші країни-реципієнти ЄС: Польща, Іспанія, Німеччина, Португалія, Італія, Угорщина. Переважно українські мігранти працевлаштовуються у таких галузях як будівництво, готельний, ресторанний бізнес, сфера торгівлі, домашні господарства, а також беруть участь у нестандартних формах зайнятості. Існують певні гендерні та вікові особливості міграційних потоків до європейських країн. Міграція робочої сили з

України до ЄС обумовлюється такими факторами: близьким географічним розташуванням; демографічною ситуацією в Європі; ліберальним міграційним законодавством; наявністю чисельних етнічних громад; матеріальною оцінкою трудової діяльності мігрантів. Для оптимізації структури національного ринку праці та регулювання міграційних потоків з України вітчизняними державними структурами в контексті інтеграції до ЄС необхідно здійснити низку різнопланових заходів: імплементацію відповідних законодавчих норм ЄС у сфері зайнятості; активну співпрацю з відповідними інституціональними установами щодо регулювання ринку праці; досягнення європейських стандартів зайнятості; разом з ЄС сформувати спільну політику управління міграційними процесами; створити умови для поширення легального працевлаштування; проведення в країнах працевлаштування української міграції моніторингових досліджень з метою отримання статистичних даних та інформації про динаміку української трудової міграції; перегляд механізму оплати праці; забезпечення умов розвитку підприємницької діяльності усередині країни; створення умов життя, навчання та розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. Бахчеванова Н.В. Міжнародна міграція робочої сили в умовах глобалізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2011_2/part2/45.pdf.
2. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової мірації в Україні / Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи – Будапешт: МОП, 2013. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_244746.pdf
3. Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні / В. Капітан // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 474-481.
4. Кількість українських трудових мігрантів скоротилася - Держстат // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news>
5. Конфедерація вільних профспілок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kvpu.org.ua/uk/news/6/2275/pro-dolyu-ukrainskikh-zarobitchan-rozpovidayut-cifri>
6. Малиновська О. А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України / О. А. Малиновська // Стратегічні пріоритети. – №3(28). – 2013. – С.138-146. Карта поляка
7. Малиновська О.А. Трудова міграція населення України: чого чекати в найближчому майбутньому? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/News/migrant-workers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-in-the-near-future-part-2/>
8. Малиновська О. А. Трудові мігранти з України в країнах ЄС та їхні перекази на батьківщину у післякризовий період / О. А. Малиновська, І. П. Майданік // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2012. – Вип. 11. – С.125-143.
9. Міграційний профіль України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dmsu.gov.ua/mihratsiinyi-profil>
10. Міграційний рух населення. Державна служба статистики України Електронний ресурс. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
11. Огляд приватних грошових переказів в Україну, що відображаються в статистиці платіжного балансу. Національний банк України [Електронний ресурс] / Режим доступу http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Balans/Ogl_grosh_perekaz.pdf
12. Освіта за кордоном: міфи, вибір країни, вартість навчання, документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://openstudy.org.ua/posts/20321/>
13. Петрова І. Соціальні наслідки Євроінтеграції України. Ринок праці / І. Петрова// – 2012. – С. 10-21.
14. Annual Report on Immigration and Asylum (COM/2013 422 final) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/elibrary/documents/policies/immigration/general/docs/4th_annual_report_on_immigration_and_asylum_en.pdf